

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Bányai János

Szomorún, könnyedén

Varró Dániel: *Szívdezzert. – kis 21. századi temegén –*.
Rácz Nóra rajzaival. Magvető, Budapest, 2007

Varró Dániel első kötete, a *Bögre azúr* 1999-ben jelent meg, ezt követte 2003-ban a *Túl a Maszat-hegyen* címen kiadott verses meseregénye. Az első kötetnek nagyon kedvező kritikai visszhangja kelt, és – ami ennél talán fontosabb – a kötet kivételes közönségsikert ért el, több kiadásban, nagy példányszámban fogyott el, sokfelé beszéltek róla, olyanok is, akik irtóznak a kortárs költészet úgymond sötétén látó, rejtélyes létértelmezésétől. A népszerűség – valljuk be – régóta nem jellemzője a költőknek, sem a verseskönyveknek, és a versolvasás sem éppen mindennapos foglalatosság manapság. Miben foglalható össze Varró Dániel versírásának rendhagyó sikere? Minden bizonnyal abban, hogy programszerűen szabadította meg a verset a hamis mélységtől és tragikusságtól, miként Parti Nagy Lajos is teszi szójátékaival és kifordított idézeteivel, de kevesebb laza játékossággal. Amivel mindketten Kosztolányinak az *Esti Kornél énekében* felmutatott keserű iróniáját idézik fel: „Jaj, mily sekély a mélység / és mily mély a sekélység / és mily tömör a hígság / és mily komor a vígság.” Abban továbbá, hogy új szerelésben szólaltatott meg hagyományos lírai témákat, legfőképpen a szerelem témáját, miközben magas szintű formakultúrával építette fel verseit, és – ami talán mindennél fontosabb – gicstől metafizikáig terjedő nyelvi fantáziával meg gazdagsággal. Varró Dániel versbeszédét oldottnak és játékosnak mondják, holott oldottsága és játékosága mögött úgy látszik, mégis mélyen megélt szomorúság és fájdalom rejtőzik, vagyis édes szavait a keserű irónia változatai teszik kevésbé áttetszővé. Erre megy ki versei új kötetének olvasói tapasztalata.

Valószínűleg széles körű várakozás előzte meg Varró Dániel új könyvének megjelenését. Kérdés azonban, hogy beváltotta-e a *Szívdezzert* című kötet a költő verseivel szemben támasztott akár kritikai, akár olvasói elvárásokat? A válaszadás előtt érdemes odafigyelni a kötet címére és alcímére is. A *Szívdezzert* kötet cím a szívből áradó édest kínálja, valamiféle nyalánkságot, ám ezzel együtt (ön)ironikus távolságtartást is. A „kis 21. századi temegén” alcím az ironikus hangütést erősít fel. A „21. századi” azt mondja, hogy a versek mostanában íródtak, a „kis” pedig azt, hogy nem túl nagy, nem terjedelmes, nem eposzi könyv a *Szívdezzert*. E kettős információnál fontosabb azonban a „temegén” új szó, mert a kötet egészét jelzi, azt, hogy itt nem másról, itt rólad és rólam, a te-ről és az én-ről lesz szó, sok-sok nyelvi és formai leleményen meg ficamon át. Kizárva tehát az oly nagy várakozással fogadott új század, de megerősítve a „kis” jelentését, ami arra is vonatkozhat, hogy ez a mi, a kettőnk – a „temegén” – világa, és minden, ami rajta kívül van, felesleges és mellékes. Nem tévedhet, aki ennek az „újszónak” jelentésére és hangulatára támaszkodva olvassa a kötet verseit.

Annyi bizonyosnak vehető, hogy most is szép számmal lesznek majd olvasói Varró Dániel új verseinek, de az is feltehető, hogy a kritika nem fogadja majd osztatlan örömmel. Az első kritikák egyike, Bedecs Lászlóé, a kötet „gyengeségeiről” is beszél, vicces jópofizásáról, fogalmazásának körülményességéről, máshol erőltettségéről... A kritikus kifogásai ellenére, írja Bedecs, Varró Dániel „laza, fiatalos” nyelvének köszönhetően „az egyébként mély, a korábbi Varró-verseknél legalábbis mélyebb tartalmak megőrzik nyitottságukat, átadhatóságukat, természetességüket”. Éppen ezért az elsónél talán kevésbé lesz népszerű az új kötet, de az is lehet, éppen ezért a kritika is tartózkodóbb lesz vele szemben. Nem azért, mintha eme „mélyebb”, de semmiképpen sem igazán mély „tartalmak” elijesztenék az olvasót, vagy fanyalgásra készítenék a kritikust, hanem azért, mert az új kötet verseiben látható változások ellenére sem szakadt el Varró Dániel első kötetének poétikájától, bár megerősíteni sem tudta azt a poétikát, legfeljebb megismételte. Van abban valami, hogy az ilyen játékos és könnyed versmondást egyszer lehet igazán működtetni, másodszorra már kopottnak és elrongyolódottnak mutatja magát. Tudhatta ezt Varró Dániel is, amikor a *Szívdezzert* verseit szigorú kötetszerkezeti vázra építette.

Ezért a *Szívdezzert* című kötet szembetűnő szerkezeti meggondoltságáról kell legelőször is szólni. Varró Dániel jól kivehetően verseskönyvet írt, nem egymáshoz szoros vagy kevésbé szoros szálakkal fűződő önálló, magukban is megálló verseket. A kötet szerkezetét szonettkoszorú fűzi egybe, és a szonettek közé ékelt versek, képvversek és töredékek, szójátékok és átírások el- lenpontozzák a szonettek viszonylagos emelkedettségét, de ugyanakkor meg is erősítik a szonetteket. A kötet versanyagának ilyen, láncszerű elrendezettsége indoklását a szerelem, mint a kötet egészét meghatározó lírai témakör

adja. A szonett és a szonettkoszorú (legtöbbször) éppen a szerelem közlésformája, ezért nem múlhatott a véletlen, hogy Varró Dániel a szerelmet a szonettel nemcsak kifejezte, hanem azonosította is. Arról pedig, hogy a lírai költészet hagyományos témáinak sorában az egyik legelső, a szerelem, hogyan írható az új költészet beszédhelyzetében, többen elgondolkodtak már, költők és kritikusok egyaránt. Ott van mindjárt a Bedecs által is előhozott példa, Petri György nagy verse, *A szerelmi költészet nehézségeiről*. Az áll Petri György versében, hogy „A szerelem nem tűri / az alapok bonyolultságát. / Tényekkel, tárgyakkal szívesen társul.” Majd így zárul a vers: „A szerelmesek is / áthasonulnak. Egyanyagúvá / lesznek e fénybeszótt / porral. A világ fénybe szótt porával.” Varró Dániel úgy ír szerelmes verset, és az egész kötetben csak szerelmes verset ír, mintha nem tudna a szerelmi költészet nehézségeiről, mintha hiánytalanul sikerült volna visszahoznia a költői beszéd körébe és érdektartományába a szerelem patinás témáját anélkül, hogy eközben átvette volna a régiek bevált gyakorlatát, miközben a kortárs költői beszédmódok drámai hangvételét is zárójelbe tette. Varró szerelmes verseiben nem retten vissza sem a vallomástól, sem az érzések bevallásától, az érzékiségtől sem, ezzel együtt a féltékenységtől sem, minderről nyíltan beszél, ahogyan nyíltan szól a szerelem hétköznapjairól is, haragvásokról és veszekedésekről, csókokról és kézfogásokról: „bőrünkéből szikra pattan, ha megfogod kezem” – írja az egyik szonettben. A szerelemmel együtt jár „A stressz, a félsz, a hiszti, a nyugók, macerák...” – ezt mondják Varró Dániel szerelmes versei. Meg azt is, hogy „A szíved az enyémmel nem kompatibilis, / és agyhullámaidnak nincs antennája bennem, / szeretkezéseinkkor összehangolhatatlan, / rejtélyes készülékek csatlakoznak össze.” Nem a minden szinten hiánytalanul beteljesülő szerelem verseit írja Varró Dániel, nem a fénybe szótt por látványát, a dolgoknak szerelmbe való áthasonulását, hanem a napi újraélésnek, a napi elválásoknak, az örömöknek, a rosszkedvnek, a mindenféle felesleges viszontagságnak naponta kitett szerelem verseit, miközben nem sokat törődik akár a giccs, akár a banális, akár a marginális határaival. Mert a szerelemben minden „áthasonul”, maguk a szerelmesek is. Sorra megszegi a „mélység” határait, és átlép a „sekélység”, a „hígság”, a „vígság” térségébe, ezzel jelzi, hogy az alapok nem bonyolultak, hogy a szerelem „tényekkel, tárgyakkal szívesen társul”. Mégsem esik akár a giccsnek, akár a banálisnak, akár a marginálisnak csapdájába, ami elsősorban versbeszéde szoros formai kötöttségeinek tudható be. A szonett szigorúan kötött szerkezet, a szonettkoszorú úgyszintén, nemigen lehet rajta változtatni, bár a verstörténet számon tart meghosszabbított szonetteket. Varró Dániel is ír tört sorú, meg meghosszabbított szonetteket, melyeknek a talpa összeér, amolyan, ahogyan ő mondja, „lábasfejű szonettek ezek”, de attól még szonettek, rimes, tizennégy, vagy huszonnyolc soros versek. De betudható ezenkívül a szerelmi líra magyar költészeti hagyományára

való nyílt rájátszásnak is. Csak két példát említek. Nem nehéz a kötet *Se óda, se bordal* című nyitóverse következő sorából: „Míg trappol a parton a tramp-li idő” kihallani a *Szeptember végén* anapesztusait, a szonettkoszorú ötödik versének soraiból: „tegnapelőtt itt hagyta a fülbevalódat a földön, / már az egész bútorzatot áttologattam azóta” pedig József Attila hexameterének daktilusait. De hadd említsék egy harmadik példát is. Az egyik *sms*-vers sorvégein nagyon jól hallatszik a hexametert záró daktilus és spondeus, amúgy a szapphói strófa zárósora: „azt írom + most 1 smsbe / hogy beléd vagyok kedvesem esve, / vágyak dobálnak partra kivetnek / billentyűzárát oldd ki szivednek”. A „partra kivetnek” viszont felidézheti Berzsenyi (szintén Dániel) versének, az *Osztályrészemnek* első mondatát: „Partra szállottam”, annál is inkább, hiszen az is éppen szapphói mód írott vers. Ezek a formai bravúrok, mellettük a mesteri rímelés, a laza versmondatok mentik ki Varró Dániel verseit a giccs, a banális szorításából. Minden bizonnyal szándékos költői eljárás ez, semmiképpen sem múlhatott véletlenül. Valójában egyik lehetséges esélye a szerelmi líra megmentésének a feledéstől, az elrongyolódástól. A szerelmi költészet nehézségeinek meghaladása a hagyományra is rájátszó „temegén”-szerű szomorú, néhol keserű játékosság jegyében.

De ennek az eljárásnak is vannak ismert előzményei, van hagyománya a magyar költészet történetében. Schein Gábor idézi Weöres Sándorról szóló könyvében Weöresnek egy 1933. február 8-án Babits Mihálynak írott levelét, amelyben az akkor fiatal költő arról számol be a mesternek, hogy mostanában kevés verset ír, „de annál több vázlatot és mindenféle töredéket.” Zenei műfajokat próbál behozni a költészetbe. Eldicssekszi, hogy a „szvit”-et már megvalósította, hogy a „szimfónia” elméletével már elkészült, a „preludium”-mal is, de a „fuga”, az „invenció”, a „szonáta” párhuzamát még nem találta meg. Ehhez teszi hozzá a következőket: „Azonkívül egy »giccs« nevű műfajt akarok csinálni, amiben a sláger-romantikát és dzsessz-ritmust próbálom meg-nemesíteni, kicsit nagyképpően uccasarat mímelni a templomtorony gombján és ilymódon a sarat fölcsalogatni: mire fölér, már nem sár lesz, hanem föld.” Weöres Sándor mutat is példát eme „giccs-műfajra”. Egy „giccs-töredéket” ír le a levélben Babits számára: „Hol a dzsessz-muri lesz, – oda fut a dressz meg a fez, – dominó, kimonó, meg a nyílt apacsing, – oda hol a dzsessz-zene lármáz, – oda csoda sok boka csámpáz, – oda csoda-sok toka ring...” Mint-ha Weöres Sándor szándéka visszhangozna Varró Dániel *Szívdezzertjének* verseiben. Ha nem is fordul közvetlenül a giccs felé, vagy enyhébben szólva, az idill felé, versei ott egyensúlyoznak a giccs, az idill, a banális határán. Könnyedségnek mondható ez, a formálás és beszéd lazaságának, a fülbemá-szó dallamra való rájátszásnak, a dalszerű felújításának, ám mindez a formai kultúra magas szintjén, elfeledett formák, például a rimes prózavers, a makadám, a régi típusú képvers nyújtotta formai és nyelvi lehetőségek kihasználá-

lásával, mindezzel együtt a formateremtés szándékával is, mert Varró Dániel az SMS-versekkel, az e-mail szövegekkel új formákat kezdeményez, teljes összhangban mind a beszéd mai, technikai lehetőségeivel, mind pedig a líratörténet megőrzött szilánkjával. Hogy mindezen mély és fájdalmas irónia vonul végig, arról talán nem is kell külön szólni, hiszen arról szólnak Rácz Nóra különös szépségű illusztrációi a könyvben. Szándékosan leegyszerűsített formák és testek szabad mozgása a könyv lapjain, kígyózó megismétlődő vonalvezetés, „szív” és „desszert” együttese rajzolt (talált) jelekben kifejezve.

Losoncz Alpár

Egy kisebbségi a Vajdaságban

Tomislav Žigmanov: *Minimum in maximis. Zapisi s ruba o nerubnome.*
Zagreb, 2007

Tomislav Žigmanov Szabadkán élő filozófus, publicista, a közéletben gyakorta szereplő, bíráló kommentárookra is vállalkozó költő és prózaíró. Egyébiránt a magyar olvasók is találkozhattak már írásaival, például a *Híd* vagy a *Tiszatáj* hasábjain. Ha jól számolok, az esszékönyv, amely itt bemutatásra kerül, a szerző hetedik könyve. Tavaly e könyvet Horvátországban a legjobb, horvát nyelven írt esszékötetnek minősítették, és az értékelőbizottság külön kiemelte témaválasztásának gazdagságát, témáinak sajátosságát és az értelmezés nyelvének kidolgozottságát. Aki elolvassa ezt a könyvet, maga is meggyőződhet arról, hogy a bizottság tagjai helytálló módon formálták meg ítéletüket.

A könyv címe alighanem Adorno *Minima moralia* című művét idézi. Aféle feljegyzéseket tartalmaz, amelyek szétrajzó vonatkozásaik ellenére is, egy meghatározott beállítottságot tükröznek. Hogy világosabb legyenek: a szerző sajátosan megformált diskurzív pozíciója jelenti az írások közös nevezőjét.

Voltaképpen négy részből áll a könyv, és mindegyik rész latin jellel kezdődik: tempus, locus, modus, post scriptum, és ezek az esszék értelmezéseinek támpontjait jelentik. Az *első* rész valójában századfordulós számvetés, filozófiai hangoltságú diagnózis. A szerző leltárt készít a XX. század filozófiai irányulásairól, miközben utalásaival a politika tartományai felé mutat. Žigmanov számára blaszfémia az elmélet, amely hátat fordít a gyakorlatnak. Ugyanakkor melléfog az a beállítottság is, amely a számítgató pragmatizmus nevében az elméletet arra ítéli, hogy igazodjon a gyakorlathoz. Ezért Žigmanov azt teszi, amit tennie kell: az elmélet mélyén rejtőzködő társadalmi gya-